

NÜFUS HACMI VE ARTIŞI ÜZERİNE ÇAĞLAR BOYU SÜREGELEN TARTIŞMALARA TOPLU BİR BAKIŞ

Asistan Kayhan ÖZOĞUZ
İktisat Fakültesi

I

Güvenilir nüfus istatistiklerinin düzenlenmesine ancak 18 nci yüzyıl sonlarında başlanılmış olmakla birlikte¹, nüfusun tarihsel gelişimi ile ilgili araştırma ve tahminlere dayanarak² dünya nüfusunun 18. yüzyıl ortalarına kadar “devamlı — fakat hafif ve ehemmiyetsiz ölçüde — bir artış kaydettiğini”³ söyleyebiliyoruz.

Nüfus artışı 1750’lerden itibaren ve özellikle 19 cu yüzyılda “olağanüstü bir nitelik”⁴ kazanmış; geçmiş çağlardan farklı olarak hemen bütün kit’alar bu artışa konu oldukları gibi, özellikle Avrupa

- 1) Ö. C. Sarç : Türkiye Ekonomisinin Genel Esasları, İst. 1949, s. 136.
- 2) 18 nci yüzyıl ve evveli dönemlere ait rakamlar takribî olmak-tan öteye geçememekte ve bu konuda farklı tahminler mevcut bulunmaktadır. Örneğin : A. Landry 1650 için 515; 1750 için 704; 1800 için 875 milyon tahmin ederken (A. Landry : *Traité de Demographie*, Paris 1949, s. 57); aynı dönemler için Willcox ve Car-Saunders’in tahminleri aşağıdaki gibidir.

	1650	1750	1800
Willcox	470 mil	694 mil	919 mil
Car Saunders	545 mil	728 mil	906 mil

(Bkz. *Causes et Conséquences de l’Evolution Demographique N. U. New York, 1953, s. 11*).

- 3) H. Cillov : Nüfus İstatistikleri ve Demografinin Genel Esasları, İst. 1960, s. 39 - 40.
- 4) Ö. C. Sarç : a.g.e., s. 136.

kit'ası ve "sanayi devrimi dönemini" yaşayan ülkeler, bugün "birinci nüfus patlaması" olarak isimlendirilen bir nüfus artışı yaşamışlardır⁵.

Dünya nüfusu, yüzyılıımızda da, II ci Dünya Savaşından sonra, özellikle Gelişmekte Olan Ülkelerde şiddetini hissettiren ve "ikinci nüfus patlaması" adı ile tanımlanılacak kadar ciddi bir nitelik kazanan⁶ bir hızla artmaktadır. İşte, gerek bu artış ve yarattığı sosyal, ekonomik, siyasal sorunlar, gerekse bu sorunları çözmek yolunda 1950'lerden itibaren girilen⁷ "Aile Plânlaması" uygulamaları, "nüfus" konusunu her çağdakinden daha güncel kılmış, konuya ilişkin çeşitli yaklaşımlar, teoriler bilim çevrelerinde ve dünya kamuoyunda tartışılır olmuştur.

Bu tartışmaların çağımıza özgü olmadığını, insanların nüfus konusu ve sorunları ile toplu bir halde yaşamaya başladıkları ilk günlerden beri ilgilenmeye başladıklarını ve konuya zamanın gereklerine, yaşama koşulları ve biçimlerine, ekonomi sistemleri⁸ ve düşünüş tarzlarına; nihayet ekonomik, toplumsal, siyasal, askerî,

-
- 5) Nitekim, yine Willcox'un tahminine göre 1750'de 694, 1800'de 919 milyon olan Dünya nüfusu 1850'de 1091 ve 1900'de 1571 milyona yükselmiştir. Avrupa'nın nüfusunda 1800'den 1900'e 193 milyondan 423 milyona bir artış görülmüş, (**Bkz. Causes et Séquences de l'Evolution Demographique, s. 11**); yine 1850 - 1900 arasında örneğin sanayi devrimi en belirgin biçimde yaşayan İngiltere'de nüfus % 78 bir artış kaydetmiştir (**A. Landry : a.g.e., s. 61**).
  - 6) K. Gürtan : Türkiye'de Nüfus Problemi ve İktisadî Kalkınma İle İlgisi, İst. 1966, s. 3.
  - 7) H. Cillov : Aile Plânlaması Eğilimindeki Gelişmeler Hakkında Anket Sonuçları, İktisat Fakültesi Mecmuası, Cilt 25, No. 4'den ayrı bası, İst. 1968, s. 1.
  - 8) Nüfus sorununa ilişkin görüşleri belirleyen faktörlerden (ekonomik, sosyal, siyasal, askerî, dinsel, ... v.b.) hangisinin aslı ve egemen (premier et dominant) olduğu tartışmalıdır. Örneğin, Materyalist Felsefe, ister doğrudan, ister belirlediği düşünce tarzı ve gelenekler yoluyla olsun, tek etkenin "ekonomik" olduğunu ileri sürer (**Bkz. P. Fromont : Demographie Economique, Paris 1947, s. 18 - 19**).

dinsel ... v.b. ihtiyaçlara verdikleri öncelik ve öneme göre değişen görüş açılarından bakageldiklerini biliyoruz⁹.

Çalışmamızın amacı, nüfus konusuna ilişkin görüşleri, çeşitli vaklaşımlar itibariyle ve tarihin ilk çağlarından başlayarak, toplu bir şekilde gözden geçirmektir. Malthus'la başlayan ve "nüfus sorunları ile ekonomik, toplumsal, siyasal, askerî, dinsel ... v.b. sorunlar arasındaki karşılıklı ilişkileri incelemek, açıklamak, tahmin etmek üzere kurulmuş düşünce sistemleri"¹⁰ olarak tanımlanan "nüfus teorilerine" ana hatları itibariyle değinilmekle yetinilecek ve asıl, nüfusun hacmi ve artışı konusunda eski çağlardan bu yana varolan, nüfus teorilerinin hareket noktalarını ve gerekçelerini teşkil eden görüşlerin derlenmesi çalışmanın ağırlık noktasını teşkil edecektir¹¹.

II

Nüfusun hacmi ve artışı ile ilgili görüşlerden ilkini "Fazla nüfus" tarafı (populationniste) görüş olarak tanımlayabiliriz¹². "Kalabalık" ve "artan"¹³ bir nüfusun savunması şeklinde beliren bu görüşün psikolojik kökeninde, neslinin yok olması konusunda insanın taşıdığı sürekli endişenin, bu endişeden doğan çoğalma ve ge-

- 9) R. Yüceuluğ : İnsanların Nüfus Hakkındaki Telâkkileri ve Nüfus Teorilerine Kısa Bir Bakış, Ank. 1963, s. 1.
- 10) Nüfus Teorilerine ilişkin bu tanım için, Bkz. K. Gürtan : Demografik Analiz Metodları, İst. 1969, s. 11 ve 20; S. Üner : Nüfus bilim sözlüğü, Ank. 1972, s. 12.
- 11) İktisat ilminin oluşmadığı ve ekonomik analizlerin gelişmediği dönemlerde nüfusun hacmi ve artışına ilişkin görüşlerin tamamının "teoriler" başlığı altında toplanamayacağına Prof. Sarç da işaret etmekte ve nüfus teorilerinin başlangıcını Malthus'un "Essay on the principle of Population" eserinin yayında görmekte (Bkz. Ö. C. Sarç : Nüfus Teorileri, Ak İktisat ans. İst. 1973, Cilt II, s. 718 - 719).
- 12) D. Villey : Leçons de Demographie, Paris 1957, Vol. I, s. 80.
- 13) Willey, adı geçen kitabında, nüfusun "kalabalık" (nombreuse) ve "artan" (croissante) niteliklerinin eski müelliflerce ihmal edilmiş olmakla birlikte, iki ayrı ve farklı nitelik olduğuna; "fazla nüfus" kavramının bu iki niteliği de içerdiğine dikkati çekmektedir (D. Villey, a.g.e., s. 81).

nişleme iç güdüsünün¹⁴; bir yuva kurmanın mutluluk ve güveninin, çocuklar yetiştirmiş olmasının gururunun¹⁵ var olduğu söylenebilir

Ancak, bu görüşlerin şekillenmesinde ilk etken askerî üstünlük endişesi olmuştur denilebilir. Soruna bu açıdan yaklaşıldığında Fromont'un ifadesiyle "asker - üretici - vergi yükümlüsü nitelikleri ile askerî gücün birinci unsurunu teşkil eden vatandaşların çoğalmalarından başka bir temenni varit olamaz"¹⁶. Gerçekten de, Eski Yunanda, Ispartada, sürekli savaşların yol açtığı insan kayıplarını telâfi edebilmek için çok sayıda ve sağlıklı bir gençliğe şiddetle ihtiyaç duyulmuş, bunun için evlenme zorunluluğu ve çok çocuklu babalara çeşitli imtiyazlar ihdas edilmişti¹⁷. Ayrıca Enflâton ve Aristo gibi "dengeli - istikrarlı nüfus" ilkesini savunan düşünürlerin dahi, devletin askerî bakımdan güçlü sayılabilmesi için "fazla nüfus" un gereği üzerinde de durdukları görülür. Roma'da nüfus artışının teşvik edilip, çocukların beslenip yetiştirilmelerinin bir kamu hizmeti sayılmasının; hatta Cumhuriyetin son ve imparatorluğun ilk dönemlerinde meydana gelen nüfus azalmasının önlenmesi için Sezar ve Augüst tarafından kısırlar ve bekârlar aleyhine kanunlar çıkartılmasının ve veraset düzeninin evli bulunan aile fertlerini sakınacak biçimde kurulmasının, büyük bir askerî güce ihtiyaç gösteren Roma emperyalizminin sonucu olduğu söylenebilir¹⁸. Yine, Avrupa'da, "fazla nüfusu" teşvik edici politikanın Machiavel'in "Hükümdar - Le Prince" kitabını yazdığı ve emperyalizmin doğduğu bir dönemde izlenmesi bir rastlantı değildir¹⁹. Nihayet, "askerî ve siyasî prestij kazanmak, hasımlarını tazyik etmek, fütühat yapmak ve hâkimiyet sahalarını genişletmek"²⁰ için gerekli askerî gücün insan sayısına dayandığı şeklindeki görüşün uzantılarını çağımızda dahi görmek mümkündür. Nitekim, II ci dünya savaşından önce, örneğin İtalya'nın nüfusunun artması iktisadî açıdan

14) D. Villey, a.g.e., s. 81.

15) P. Fromont, a.g.e., s. 15 - 16.

16) Fromont, a.g.e., s. 13.

17) R. Yüceuluğ, a.g.e., s. 3 - 4.

18) K. Gürtan : Demografik Analiz Metodları, İst. 1964, s. 24 ve R. Yüceuluğ : a.g.e., s. 3.

19) D. Villey : a.g.e., s. 82.

20) K. Gürtan : a.g.e., s. 24.

sakıncalı gözükmeye ve işsizliğin başgöstermiş olmasına rağmen, Mussolini'nin doğumları ve ülke nüfusunu arttırmak için çok geniş bir programla harekete geçmesi; İtalya ile Almanya ve Japonya'nın yanında, Fransa, A.B.D. ve Rusya'da da siyasî - askerî endişelerle adetâ bir nüfusu arttırma yarışına girişilmesi bunun belirgin örneklerini teşkil ederler²¹.

"Fazla nüfus" un bir siyasal güç ve üstünlük unsuru olduğu görüşünün de tarih boyunca süregeldiğini görüyoruz. Nitekim, daha Orta Çağ'da IV Henri "Kral ve prenslerin kudret ve zenginliğinin teb'asının çokluğu ve bolluğuna dayandığını"²²; daha sonraları Bosuet "kralın zafer ve vek'arını halkın kalabalıklığının teşkil ettiğini"²³ yazarlar. Aynı görüş, Vauban tarafından da paylaşılacak²⁴, Jean Bodin ise, bir adım daha ileri giderek "istikrarıcı - dengeci" Yunan düşünürlerinin aksine kalabalık bir nüfusun düzensizlik ve kargaşa değil, "büyük sayılar kanunu" uyarınca oluşturacağı bir orta sınıf sayesinde düzen ve istikrar yaratacağını savunacaktır²⁵.

K. Max da —ekonomik yaklaşımı yanında— soruna siyasal açıdan da eğilir: Ancak Marx'ın hareket noktaları, "fazla nüfus" un devletin siyasal güç ve üstünlük unsurunu teşkil edeceği değil, işsizliği arttırıcı (Yedek Sanayi Ordusunu genişletici) dolayısı ile sefaleti yeğunlaştırıcı etkisi ile Kapitalist Sistemin bir an evvel yıkılmasında oynayacağı roldür²⁶.

Bu görüşlerin yüzyılımızdaki bir uzantısı olarak, bazı müelliflerin "az nüfus" un siyasal etkinliği azaltıcı rolüne endişe ile işaret ettiklerini ve "her ne kadar teknolojinin gelişmesi insan un-

21) H. Cillov : Türkiye Ekonomisi, İst. 1972, s. 43 (Mussolini'nin bu konudaki görüşleri için, müellif "Etat Corporatif" - B. Mussolini, Florence 1938" kitabını zikretmektedir). Ayrıca Bkz. S. Zaim : Türkiye'de Nüfus Meselesi, İst. 1973, s. 19.

22) R. Gonnard : L'Histoire des Doctrines de la Population, Paris 1923, s. 110.

23) R. Gonnard : a.g.e., s. 134.

24) Fromont : a.g.e., s. 13.

25) Fromont : a.g.e., s. 13.

26) H. Cillov : Nüfus İstatistikleri ve Demografinin Genel Esasları, İst. 1960, s. 29 - 30.

surunun rolünü azaltır görünse de, teknolojik güçde eşitlik sağlandığı takdirde nüfusun yine siyasal kudret göstergesi olarak rolünü koruyacağı²⁷ düşüncesini savunduklarını görüyoruz.

Bu görüşün sahiplerine göre, İleri Batı Ülkeleri, gelişmekte olan ülkelerde (iktisaden zengin kaynaklara sahip bu ülkelerin, — insan güçlerinin de artması halinde — siyasî ve iktisadî etkinlik kazanacakları endişesi ile) nüfus artışını azaltıcı bir politikayı ihraç ederken kendi nüfuslarını çoğaltmak için gerekli tedbirleri almakta; Sovyetler Birliğinde ise etnik gruplar arası doğum hadlerinin slav grupları aleyhine gelişmesinin verdiği siyasal endişe ile bu gruplarda doğum hadleri düşülürken, slav ırkı için nüfusu arttırıcı tedbirler²⁸ öngörülmektedir²⁹.

Soruna dinsel açıdan eğilinildiğinde de demografik düşüncenin genellikle fazla nüfus lehine geliştiği görülür. Örneğin, Zerdüşt üç hareketi, “bir ağaç dikmek, bir tarla sürmek ve bir çocuk sahibi olmak”³⁰ kutsamış; hayatın Tanrı tarafından yaratıldığını ve insanoğlunun görevinin bu hayatın sürekliliğini sağlamak olduğunu belirterek “ilk halkası Tanrı tarafından dövülmüş bir zinciri koparmak Tanrıya karşı saygısızlıktır” ilkesini koymuştur³¹. Eski Hint’te “Manu Kanunları” kadınların dünyaya çocuk getirmek için yaratıldıklarından bahsetmekte³² “bir oğul sahibi olmanın babayı cehennemden kurtarmaya yeteceğini³³ ifade etmektedir. Yine eski Musevilerde çocuğu olmayan kadını aşağılayan ve kısırlığı “talihin kadınlara musallat edebileceği bir zillet” olarak tanımlayan bir tutumun etkin bulunduğu bilinmektedir³⁴. Hristiyanlığın konu ile

27) S. Zaim : Türkiye’de Nüfus Meselesi, İst. 1973, s. 17.

28) Bkz. S. Zaim: a.g.e., s. 32. (: — Çocuklu ailelerin maaşını arttırmak —, kadınları hayatlarının belli bir devresinde daha az çalıştırmak gibi bu tedbirler için müellif “U.S.S.R.: Views on Population Family Planning; Studies in Family Planning, No. 49, Jan. 1970 ... Population Council Yayınına zikretmektedir.)

29) S. Zaim : a.g.e., s. 21 - 31.

30) Fromont : a.g.e., s. 9.

31) Fromont : a.g.e., s. 10.

32) R. Yüceuluğ : a.g.e., s. 3.

33) Manu Kanunlarının bu 138 nci mad. için Bkz. Fromont : a.g.e., s. 10.

34) R. Yüceuluğ : a.g.e., s. 3.

İlgili görüşü, İncilin "Genèse"³⁵ bölümünde yer alan "velûd ol, çoğal, arzı doldur"³⁶ ifadesinde belirmiş, bu görüş halka genç yaşta evlenmeyi ve çok çocuk sahibi olmayı telkin eden bir siyasetin kaynağını teşkil etmiştir³⁷. Protestan Klisesinin de bu konuda farklı bir görüş taşımadığı ve Luther'in "çoğalma" yolundaki ilâhî emir uyarınca "Tanrı her kulunun rızkını verir" inancını savunduğunu görüyoruz. Çağımızda da halen Katolik Klisesi nüfusu azaltıcı tedbirlere (düşük yapmak - gebeliğin önlenmesi gibi) karşı katı tutumunu muhafaza etmektedir³⁸.

İslâmiyete gelince, "Evleniniz ve çoğalmız, kıyamet gününde sizin çokluğunuzla övüneceğim" hadis-i şerifi ve "Servet ve çocuklar, bu dünyadaki yaşantının ziynetleridir" âyeti³⁹, islâm dininin evlenmeyi ve çok çocuk yapmayı özendirici tutumunu belgelemektedir. Hıristiyanlıkta olduğu gibi "her çocuğun kendi rızkı ile doğacağı"⁴⁰ ve "Her canlı yaratık nerede ve ne şartlar altında olursa olsun, Allahın onların rızkını vereceği"⁴¹ ifadeleri, İslâmiyeti de diğer dinler gibi "fazla (kalabalık ve artan) nüfus" taraflısı görüşler başlığı altında incelememiz için yeter sebep teşkil etmektedir. Kaldı ki, bugün de "İslâmî telâkkinin ancak çekinme (imsak) ve azil yoluyla —ve zaruretler dahilinde— gebeliğin kontrolünü mümkün gördüğü ve ana rahminde iken ruh teşekkül ettiği için ceninin düşürülmesi veya alınmasının katil hükümünde olduğu ... şeklindeki görüşler muhafaza edilmektedir"^{41a}.

35) Genèse : Yaratılışı ve Musa'nın doğumuna kadarki çağların tarihini kapsayan İncil'in birinci kitabı.

36) "Crescite ac multiplicamini et replete terram".

37) Ö. C. Sarç : Nüfus Teorileri, Ak İktisat Ansiklopedisi, İst. 1973, Cilt II, s. 717.

38) Bu konuda Bkz. L'opinion des prêtres catholiques de paroisse sur la régulation des naissances (Études de Planning Familial), Vol. 2, No. 6, Decembre 1971.

39) İmam Sayceti'nin "Cami Saghir" hadis kitabında yer alan bu hadis-î şerif ve Kur'an-ı Kerim'den nakledilen bu âyet için Bkz.: Aile Plânlamasına İlişkin İslâmî Görüşler : Derleyen ve çeviren İ. Ersoy : Ank. 1970, s. 64 ve 66.

40) Bu konudaki hadis -î şerifi nakleden S. Zaim : Çalışma Ekonomisi, İst. 1968, s. 86.

41) "Hûd Sûresi - âyet 6" nin tefsiri için Bkz.: İ. Ersoy : a.g.e., s. 70.

41a) S. Zaim : Türkiye'de Nüfus Meselesi, İst. 1973, s. 60 - 61.

Nihayet, “fazla nüfus” tarih boyunca, ekonomik gerekçelerle de savunulagelmıştır. Fromont’a göre nüfusun çoğalması yönündeki görüşlerin kökeninde “ihtiyaçların tatmini” olarak tanımlanan ekonomik endişeler yer almaktadır⁴². Atıl tabii kaynakların kullanılması, teşebbüs ruhunun gelişmesi, daha ileri ve modern tekniklerin uygulanması, iş bölümü ve ihtisaslaşmanın gelişmesi ... için “kalabalık” ve “artan” bir nüfus gerekli addedilmektedir⁴³.

Nitekim, Villey, daha partiarkal ailelerde, aile büyüğü için, soyunun kalabalığının bir zenginlik ölçüsü olduğu gibi, çobanlık ya da çiftçilikte kullandığı erkek evlâtlarının ve sattığı kızlarının “bir anlamda, sürülerini teşkil eden hayvanları gibi” ekonomik bir değer taşıdığını ifade etmektedir⁴⁴. Yüceuluğ da, avcılık sisteminin tarım sistemine geçiş ile “çalışacak kollar” a olan ihtiyacın artmasının, nüfus artışını bir “iyilik” olarak telâkki edilmesinde etken olduğunu belirtmektedir⁴⁵.

Fakat, “fazla nüfus” un gerçek anlamda ekonomik gerekçelerle savunulması Merkantilistlerle başlar. Gerçekten de, Merkantilistler nüfus artışının askerî bakımdan sağladığı kudret ve üstünlükle birlikte, bu artışın — emek arzı üzerindeki etkisi ile — işçi ücretlerini düşüreceğini; aynı hayat düzeyinde tutunabilme çabasındaki işçilerin böylece daha düşük ücretle fakat daha çok çalışacaklarını, dolayısı ile üretimin artacağı ve uluslararası ticarete rekabet imkânlarının yükseleceğini, böylece ulusal servetin çoğalacağını da ... düşünerek “fazla nüfusun” savunucusu olmuşlardır⁴⁶. Yine, artan nüfusla birlikte vergi mükelleflerinin sayısının da çoğalacağı ve devlet hazinesinin zenginleşeceği Merkantilistlerin gerekçeleri arasında yer alır. Kısaca, Prof. Neumark’ın ifadesi ile kabaca “ulusal servetin arttırılmasının her şeyin üstünde düşünülmesi” olarak tanımlanabilecek⁴⁷ Merkantilist felsefe “nüfus” u da

42) Fromont : a.g.e., s. 15.

43) H. Cillov : Türkiye Ekonomisi, İst. 1972, s. 43 - 44 ve Fromont : a.g.e., s. 15.

44) Villey : a.g.e., Vol. I, s. 81.

45) Yüceuluğ : a.g.e., s. 3.

46) H. Cillov : Nüfus İstatistikleri ve Demografinin Genel Esasları, İst. 1960, s. 19 ve Villey : a.g.e., Vol. I, s. 82.

47) F. Neumark : İktisadî Düşünce Tarihi, İst. 1943, s. 76 - 77.

bu “arttırılma” ilkesi dışında bırakmamış ve örneğin Petty (İngiliz Merkantilisti 1625 - 87) “gelişmesine çok önem verilen sanayiye bol işçi bulabilmek için”⁴⁸ ana vatan nüfusuna yabancıların da katılması yolunda sömürgeciliği dahi öğütlemiştir.

Marx’ın konuya getirdiği ekonomik yaklaşım ise, bir nüfus fazlalığı söz konusu olduğunda, bunun nedenlerini kapitalist üretim sisteminde aramak gerektiği; doğum seviyesi ve aile büyüklüğünün ücret seviyesi ile ters orantılı olduğu, dolayısı ile işçinin hakkı olan ücretten (yarattığı değerden) daha düşük bir ücret düzeyinde çalıştırılmasının (sömürünün) nüfus çokluğunun nedenini oluşturduğu ... şeklindedir⁴⁹. İşsizlik ise, nüfus fazlası ile değil, kapitalistin, sermayenin organik bileşiminde sabit sermaye lehine (ve dolayısı ile değişken sermaye aleyhine) değişiklik yapması ile izah edilebilir. “Yedek Sanayi Ordusu” artan nüfusun değil sabit sermayenin toplam sermaye içinde artan payının, artı değer elde etmek için işçinin ücretine tekabül eden süreden fazla çalıştırılmasının ürünüdür⁵⁰.

Marx’cı düşünürler (bu arada Lenin ve Stalin) “fazla nüfus” taraflısı bu tutumu sürdürmüşler, örneğin “Lenin Yeni Malthus’cu akımın sosyal anlamını işçileri sömürüye karşı sınıf mücadelesinden alıkoymak, ...”⁵¹ şeklinde yorumlamıştır. Kaldı ki, kapitalist olmayan bir toplumda, adaletli bir bölüşüm de söz konusu olacağından — Malthus’un öngördüğü üzere — gıda maddeleri açısından bir sıkıntı varit olmayacak; diğer taraftan refah düzeyi yüसेleceğinden (tersine orantılı olarak) doğumlar düşecek ve “nüfus fazlası” da giderilmiş olacaktır.

“Fazla nüfus” u ekonomik ve sosyal gerekçelerle savunan görüşlerin uzantılarını zamanımızda da izlemek mümkündür. Nüfus artışı, boş duran tabii kaynakların işletilmesi için gerekli görülmek-

48) Ö. C. Sarç : Nüfus Teorileri, Ak İktisat Ansiklopedisi, Cilt II, s. 717.

49) Bkz.: H. Cillov : a.g.e., s. 29.

50) H. Cillov : a.g.e., s. 29 - 30 ve F. Ergin : Marksizm, Ak İktisat Ansiklopedisi, Cilt II, s. 625 - 26; F. Ergin : Yedek Sanayi Ordusu, Ak İktisat Ansiklopedisi, Cilt II, s. 968.

51) S. Zaim : a.g.e., s. 26.

te⁵², bu artışın daha iyi bir iktisadî organizasyonun kurulmasına⁵³, ileri ve modern tekniklerin uygulanabilmesine⁵⁴, iş bölümü ve ihtisaslaşmanın gerçekleşmesine⁵⁵, teşebbüs kabiliyetinin gelişmesine ve müteşebbisin riske katılma arzusunun artmasına⁵⁶ ... etken olacağı savunulmaktadır.

Nüfusun ve tüketici kütlenen genişlemesi, yani ihtiyaçların artması ile gelirin daha büyük bir kısmının tüketime ayrılacağı, — tüketim mallarına artan talep yatırımı daha kârlı hale getireceğinden — birbirine bağlı olarak yatırım, istihdam ve üretimin hep birlikte artacağı şeklindeki görüş⁵⁷ iktisadî büyüme açısından, bazı müelliflerce “fazla (kalabalık ve artan)” bir nüfusun gerekçesi olarak gösterilmektedir⁵⁸.

Nihayet sosyal açıdan da, nüfus artışının yavaşlaması ile nüfusun yaşlanacağı, bu olgunun da— gençlerin sorumlu mevkilere yükselmesini önlemek, sosyal gelişme fırsatlarını tıkmak, iş hayatının dinazmini zayıflatmak—; bürokrasinin artmasına ve yaşlıların kuracağı bir bürokrasi ile toplumun statik bir müessese hüviyetine bürünmesine yol açmak; — demokratik toplumlarda yaşlıların oy tazyikinin artmasına meydan vermek ... gibi olumsuz sonuçlar doğuracağı endişesinin de bazı düşünürlere hâkim olduğunu görüyoruz⁵⁹. Villey de, nüfus artışını, “her alandaki ilerlemelerin

52) Fromont : a.g.e., s. 15.

53) C. Clark tarafından temsil edilen bu görüş için Bkz. K. Gürtan : **Türkiye’de Nüfus Problemi ve İktisadî Kalkınma İle İlgisi**, İst. 1966, s. 20.

54) H. Cillov : **Türkiye Ekonomisi**, İst. 1972, s. 43.

55) H. Cillov : a.g.e., s. 44 ve K. Gürtan : a.g.e., s. 204 - 205.

56) S. Zaim : a.g.e., s. 49. Müellif, nüfusun azalması halinde, talebin sabit kalacağı; müteşebbislerin riske katılma arzusunun azalması, yatırımdan çekinme duygusunun artışı ve sermaye mallarına talebin düşmesi gibi menfi sonuçlar doğuracak bu olgunun, özel yatırımların toplam hacmini daraltarak iktisadî büyüme hızını düşüreceğini — Prof. Myrdal’a dayanarak — ifade etmektedir.

57) Bkz. K. Gürtan : a.g.e., s. 204.

58) Bu görüşe — özellikle A. Landry tarafından savunulması (**A. Landry, Revolution Demographique, Paris 1934**) — güç kazandırmıştır.

59) S. Zaim : a.g.e., s. 50.

itici gücü” olarak telâkki eden bu görüşlerin çağımızda etkinliğini sürdürdüğünü ifade etmektedir⁶⁰.

III

Her ne kadar, II ci bölümde izah etmeye çalıştığımız nedenler ve gerekçelerle “Fazla nüfus” taraflısı görüşler tarihin ilk zamanlarından çağımıza değin etkilerini sürdürebilmişlerse de, insanlık tarihi boyunca asıl önemli yeri işgal eden, “az nüfus” taraflısı (antipopulationniste)⁶¹ yaklaşım ve onun doğrultusundaki nüfus politikası tedbirleri olmuştur, denilebilir⁶².

Nasıl, “fazla nüfus” taraflısı tedbirlerin psikolojik kökeninde, “bir yuva kurmanın mutluluk ve güvenine, çocuklar yetiştirmenin, ismini sürdürebilmenin gururuna” dayanan bir mutluluk arayışı olduğu söylenebiliyorsa⁶³; “fazla nüfus” dan ve onun yaratacağı sorunlardan “bir korku”⁶⁴ şeklinde beliren görüşlerin de psikolojik olarak, sahip olunacak çocukların getirecekleri yorgunluk, sıkıntı, sorumluluk ve fedakârlıkların kişisel mutluluk ve huzuru bozacağı endişesi ile izah edilebileceği söylenebilir⁶⁵. Fromont, bu anlamda “çocuğun, kişisel mutluluğun arayış ve özlemi içindeki insan için, bir düşman olarak görülebileceğini” kaydetmektedir. Villey ise, “az nüfus” u savunan görüşlerin psikolojik kökeninde, “hayata” ve “varlığa” karşı duyulabilecek olan şiddetli nefretin ve insanın iradesi dışında kurulmuş doğa düzenine “baş kaldıran” mizantropik ve nihilist duygu ve eğilimlerin var olabileceğini düşünmektedir⁶⁶.

60) D. Villey : a.g.e., s. 83. Villey, “Fécondité” adlı eserinde Zola tarafından ifade edilen, “Deux essais sur le progrès” adlı denemelerinde E. Dupreel tarafından geliştirilen bu görüşün, bilimsel ve istatistik açıdan M. Halbwachs tarafından ispatlanmaya çalışıldığını belirtmektedir.

61) “Antipopulationniste” kavramı için Bkz. D. Villey : a.g.e., s. 83.

62) K. Gürtan : Demografik Analiz Metodları, İst. 1969, s. 20.

63) Bkz. Bölüm II, s. 3.

64) “Antipopulationniste” görüşü fazla nüfus ve onun sonuçlarından “bir korku” olarak tanımlayan Villey’dir (Bkz. D. Villey : a.g.e., s. 83).

65) Fromont : a.g.e., s. 45 - 46.

66) Villey : a.g.e., s. 84. Müellif, örneğin A. Camus’nun “Başkaldıran İnsan - L’homme revolté” eserinde sezilen “insanlığın top-

“Az nüfus”u savunan görüşler, özellikle askerî, dinsel ve toplumsal açılardan bir “seçkin — kaliteli — nüfus”⁶⁷ arayışı; bu doğrultudaki nüfus politikalar da” nüfusun kalitesini ıslâh edici” tedbirler şeklinde belirlemektedir.

Gerçekten de, çocuk katliamı (infanticide)’nın Eski Yunanda, İsparta’daki gerekçesini “devletin askerî gücünü arttıracak, bedenî kabiliyetleri mükemmel, yani güçlü kuvvetli ve sıhhatli fertlerden müteşekkil bir nüfus kütlesi ihtiyacı”⁶⁸ teşkil ediyor; nüfusun kalitesini bozma tehlikesini bertaraf etmek için bedenlen zayıf çocuklara yaşama hakkı tanınmıyordu. I ci bölümde gördüğümüz, “nüfusun askerî gücün en önemli unsurunu teşkil ettiği” görüşü zamanla ve tecrübelerle terk edilecek, Fromont’nun yazdığına göre, küçük Hellen ordularının kalabalık Pers kuvvetlerini mağlûp edebilmeleri; birkaç yüz İspanyol’un İnkaların muazzam ordularını — bütün ülkeyi çevreleyen surlara rağmen — ezebilmeleri; 19 cu yüzyılda, sömürgecilik savaşlarında az insanla geniş toprakların ve büyük nüfusların ele geçirilebilmeleri ... gibi tecrübeler, nüfusu bir askerî güç unsuru ve göstergesi olmaktan yavaş yavaş çıkartacak ve ordunun kalitesi üzerine eğilinilecektir⁶⁹.

Dinsel açıdan da demokrafik düşünce genellikle fazla nüfus lehine gelişmekle birlikte⁷⁰ çeşitli dinlerin, zaman - zaman, evliliğin yasaklanması bakireliğin kutsanması, kısırlığın övülmesi ... gibi nüfusun azalması sonucunu doğuracak kural ve tutumları benimsediklerini de görüyoruz.

Orta Amerika’dan, Peru’ya, Tibet ve Çin’e kadar çeşitli dinlerde ve mezheplerde görülen, başlangıcı Romalı din adamlarına ve güneşe tapanların rahibelerine kadar uzanan⁷¹; din adamlarının

---

bu intiharı” özleminin bu “Tanrının kendi dileğince kurduğu doğa düzenini” ve “varlığı” yok etme arzu ve eğiliminden doğduğunu ileri sürmektedir.

67) “Seçkin” sıfatını Villey’in benimsediği “raffiné” sözcüğünün karşılığı olarak kullanıyoruz.

68) K. Gürtan : a.g.e., s. 25.

69) Bkz. Fromont : a.g.e., s. 13 - 14.

70) Bu konuda Bkz. Bölüm II, s. 48 - 49.

71) Bkz. Fromont : a.g.e., s. 10.

bekârlığı kuralını, bakirelerin kutsallığı inancını, evliliğin güçlükleri ile çocuk sahibi olmanın yaratacağı muhtemel sorunlara ilişkin endişeleri içeren düşünceleri Hıristiyanlık, Musevilik ve İslâmiyette de gözlemek mümkündür. Nitekim, hemen İsa'dan sonraki yüzyılda, Saint Paul "Kızını evlendirmek belki iyi bir davranıştır, ama evlendirmemek şüphesiz daha iyi" diye yazıyor, bir nüfusun değerlendirilmesinde önemli olanın nicelik değil, nitelik olduğunu, niceliğin bir değer ölçüsü teşkil edemeyeceğini, hele çocuklarının sayısı ile bu insanın mutluluk ve değerinin ölçülemeyeceğini ifade ediyordu⁷². Seksüel hayatın ve ana - babalık görevlerinin insanın duygu ve düşüncelerinin özgürce gelişmesine, Tanrıya — sevgi ve hizmet isteğiyle — yönelmesine engel teşkil ettiği şeklindeki görüşlerin daha sonraki yüzyıllarda da (örneğin 14 cü yüzyılda Saint Ambroise'da) Hıristiyan düşünceyi etkilediği bilinmektedir⁷³. Çocuğu olmayan kadını aşığılayan ve kısırlığı bir zillet olarak tanımlayan⁷⁴ Musevi inancında dahi, daha sonraları, kısırlığı öven düşüncelere rastlanmaktadır⁷⁵. İslâmiyette evliliğin yasaklanması, bekâretin kutsanması ve kısırlığın övülmesine ilişkin bir tutum mevcut değilse de, evliliğin güçlüklerine, çocuk sahibi olmanın sorumluluğuna ilişkin âyet, sûre ve hadis - i şeriflerin varlığını biliyoruz. Örneğin, "öyle bir zaman gelecek ki, erkek, karısı ve çocukları yüzünden düşmüş olduğu sıkıntılardan dolayı erkeklik gurur ve haysiyetini yitirecektir"⁷⁶ hadisi, evliliğin erkek açısından güçlüğüne; çok çocuğa sahip olmanın herşey demek olmadığı ve kişinin çocuğa her türlü imkân sağlanamamaksızın kendini Allahın sevgili kulları arasında sayamayacağı meâlindeki "Sebe sûresi 37 ci âyet'i"⁷⁷, "En zor işlerden birisi de çok az imkânlar içinde pek çok çocuğa sahip olmaktır"⁷⁸ hadis - i şerifi ... çocuk yetiştirmenin sorumluluğu ve az

72) Bkz. Fromont : a.g.e., s. 10.

73) Bkz. Villey : a.g.e., s. 85 ve Fromont : a.g.e., s. 10.

74) R. Yüceuluğ : a.g.e., s. 3.

75) Villey : a.g.e., s. 86.

76) Bkz. Aile Plânlamasına İlişkin İslâmî Görüşler, derleyen ve çeviren : İ. Ersoy, Ank. 1970, s. 35.

77) Sebe Sûresi, âyet 37'nin bu tefsiri için Bkz. a.g.e., s. 38.

78) İmam Yayuthi'nin "El Cami El Saghir" eserinde yer alan bu hadis için Bkz. a.g.e., s. 82.

sayıda fakat iyi, yeterli şekilde çocuk yetiştirmenin gereğine ... işaret eden ifadeler olarak kabul edilebilir.

Siyasal açıdan da, "fazla nüfus" u bir kargaşa nedeni ve otoriteyi sarsıcı etken gören bazı eski Yunan düşünürlerinden⁷⁹, "nüfusun kalitesi" endişesini "üstün ırk" çılgınlığına kadar vardran Nazi teorisyenlerine kadar, az ve kaliteli nüfus yönünde tutum ve görüşleri tarih boyunca izleyebiliyoruz.

Fakat "az nüfus" doğrultusundaki görüşlerden, soruna ekonomik bir yaklaşım getirenler — gerekçeleri, yankıları ve etkileri bakımından — özellikle dikkate değer gözükmektedirler.

Gerçekten de, insanlığın henüz avcılık ve balıkçılık safhalarında, bulunduğu nüfus yoğunluğunun km²'ye 1,77 kişiyi aşmadığı dönemlerde⁸⁰ dahi, beslenmeyen nüfusun azaltılması ve artış hızının düşürülmesi doğrultusunda "nüfus kontrolü"⁸¹ tedbirlerini müşahade edebiliyoruz. Geçimi bir yük teşkil eden ihtiyaçlar (bu arada ana babalar), hastalar ve esirlerin öldürülmesi gibi ilkel kavimlerde (örneğin Afrika'da, Avustralya kuzeyindeki adacıklarda, Tahiti'de) görülen ve cezalandırılması bir yana bir ahlâk ve din icabı olarak şeref telâkki edilen âdetler; Eski Yunanda, Afrika ve Avustralya kabilelerinde, Amerikan yerlilerinde, Hindistan ve Çin'de⁸² uzantılarını ça-

79) Bkz. Fromont : a.g.e., s. 13.

80) R. Yüceuluğ : a.g.e., s. 1.

81) Prof. Gürtan, nüfusun tahdidi tedbirlerine ilişkin "nüfus kontrolü", "doğum kontrolü" ve "gebeliği önleme" terimlerinin — içerdikleri kontrol metodları itibariyle — farklılık gösterdiklerine işaret etmektedir. "Gebeliğin önlenmesi" sadece kadının gebeliğine engel olacak tedbirleri (methode^s contraceptives); "doğum kontrolü ise gebeliğin önlenmesi tedbirleri yanında kırsılaştırma (stérilisation) ve düşük (avortement) gibi diğer doğum öncesi tedbirleri de içerirler. Buna karşılık "nüfus kontrolü" doğum öncesi bu tedbirler yanında, yaşlı, hasta ve esirlerin öldürülmesi, çocuk katliamı gibi doğum sonrası tedbirleri de kapsar. (Bkz. K. Gürtan : **Demografik Analiz Metodları**, İst. 1969, s. 21 - 22). İlkel kavimlerle ilgili olarak sözünü ettiğimiz, tabii, düşük, öldürme ve infanticide gibi tedbirlerdir.

82) Çocuk öldürme adetinin Çin'de, bugün de sürdüğü, örneğin Shanghay'da doğan çocukların üçte birinin —hatta yarısının— ölümüne terkedildiği belirtilmektedir (Bkz. R. Yüceuluğ : a.g.e., s. 2).

ğımızda dahi izlemek imkânı bulunan “çocuk katliamı (infanticide)” olayları; çocuk düşürme ... hep insanların “gıda maddeleri” ile “nüfus” arasında, ikincinin aleyhine bozulma eğilimi gösteren dengeyi sağlayabilmek için başvurdukları tedbirlere örnek teşkil ederler.

Fakat, bu hususda en önemli akım, 18 ci yüzyıl sonlarında⁸³ nüfus sorununu o sıralarda vücut bulmuş olan ekonomi biliminin bazı bulgularından yararlanarak incelenmiş olan T. R. Malthus'un ortaya attığı teoridir, denilebilir⁸⁴.

Başlıbaşına bir çalışma konusu teşkil edebilecek nitelik ve önemi haiz olan ve sadece ana hatları ile özetlemeye çalışacağımız Malthus'cu görüşün nüfus artışının iktisadî etkilerine ilişkin teşhisi, 18. ci yüzyıl sonlarına doğru yapılan gözlemlere göre, nüfus, geometrik bir dizi şeklinde artarken Turgot'unun “azalan verim kanunu” na tâbi olan gıda maddeleri üretiminin aritmetik bir dizi temposu izlediği⁸⁵ ve böylece, “nüfus” ve “ihtiyaç maddeleri” arasında belirecek dengesizliğin —her ne kadar dünyada henüz kullanılmayan kaynaklar ve imkânlar mevcutsa da— insanlık için bir felâket teşkil edeceği ... şeklindedir. Malthus'un konu ile ilgili teşhisi kadar, bu durumun engellenebilmesi yolundaki önerileri de yankılar uyandırmıştır. Bu öneriler, şayet, tabiatın, açlık, salgın hastalık, savaş... örneği kendi “zalim çözüm yollarına” teslim olmak istenmiyorsa, insanın iradesiyle alacağı tedbirlere (restrictions morales) başvurulması gerektiği; bu tedbirler ise —insanın ruh-

83) Malthus'un görüşlerini “tartıştığı” “Essay on the Principle of Population” eseri 1789'da yayınlanmıştır. Burada “tartışma” sözcüğünü bilerek kullanıyoruz. Malthus'un nüfus konusundaki ilk denemesi sosyalist W. Goodwin'nin ileri sürdüğü görüşlere ilişkin bir eleştiri, bir tartışma niteliğindedir. (R. Malthus: An Essay on the Principle of Population ... with Remarks in the Speculations of Mr. Goodwin, M. Condorcet and Other Writers, London 1789).

84) Ö. C. Sarç: Nüfus Teorileri, Ak İktisat Ansiklopedisi, Cilt II, s. 718.

85) Malthus'un hesabına göre nüfus ve gıda maddeleri üretimi artışları arasındaki bu dengesizlik, örneğin 2 yüzyıl zarfında nüfustaki 256 misli bir artışa karşı gıda maddelerinde ancak 9 misli bir artış kaydedilebilmesi şeklinde tezahür edecektir.

sal ve ahlâkî dengesinde bozukluklar yaratmaması şartı ile — evlenmekten kaçınmak, ileri yaşlarda evlenmek, ya da evlilik müessesesini cinsel ilişkilerden uzak durarak (Malthus'un ifadesiyle evlilik yatağını ayırarak) sürdürmek ... şeklinde tespit edilmektedir.

Malthus'un nüfus konusuna ilişkin görüşlerinde onun ekonomik inançlarının (liberalizm)⁸⁶ yankılarını görmek de mümkündür. Malthus'a göre, açlık da, yoksulluk da doğaldır, mukadderdir. Hiç bir güç bunları önleyemez ve devlet bu konuya boşuna müdahale etmemelidir. "Nedeni servetlerin adaletsiz dağılımında değil, evlâtlarının geçimlerini sağlayamayacakken çocuk sahibi olan köylü ve işçilerde aranılması gereken yoksulluk ve açıklıkla"⁸⁷ mücadele konusunda devletin aldığı tedbirler (yoksulları koruma kanunları - "Poor Laws") nüfus artışını sağlamak ve yoksulluktan ölümlere engel olmakla topluma kötülük getirmektedir⁸⁸. Kaldı ki, Malthus'un ifadesiyle "mülkiyetin paylaşılmış olduğu bu dünyada doğacak her çocuk, yaşamasına lüzumlu imkânları ailesinden temin edemez veya ... kazanamazsa, hayat hakkına sahip olamazdı ... o, dünyada, fazlalık teşkil eder ... doğa böyle kimselerin yok olmalarını emrederdi"⁸⁹.

Malthus bir yandan yeni görüşleri yansıtmamak ve teorisinin esaslarını kendisinden çok evvel, bu konuya eğilen, Botero, Giovenesi, Ortes, Franklin, Wallace gibi yazarlardan⁹⁰ ve üstelik "ilkokul çocuklarına özgü bir yüzeysellik ve papazlara özgü bir kötü ifadeyle çalmak"⁹¹ gibi sert eleştirilere uğramasına; diğer yandan

86) Malthus'un görüşlerinin liberalizm doğrultusunda geliştiği konusunda, Bkz. O. Hançerlioğlu : **Malthusçılık, Ekonomi Sözlüğü**, İst. 1972, s. 174. Prof. Cillov da, Malthus'un "işçi nüfusun fazla çocuk yapmak suretiyle meydana getirdikleri fakirlikten kendilerinin mes'ul tutulması gerektiği" şeklindeki görüşlerinin "kapitalist muhitlerde hüsnü kabul gördüğünü" kaydetmektedir (Bkz. H. Cillov : **Nüfus İstatistikleri ve Demografinin Genel Esasları**, İst. 1960, s. 23).

87) Causes et Conséquences de L'Evolution Demographique, s. 29'dan nakleden H. Cillov : a.g.e., s. 23.

88) O. Hançerlioğlu : a.g.e., s. 174.

89) Bkz. F. Ergin : **Malthus**, Ak İktisat Ansiklopedisi, Cilt II, s. 616.

90) Bkz. Ö. C. Sarç : a.g.e., s. 718.

91) Marx'ın Kapital, C. I, kitap, s. 15'de yer alan Malthus'la ilgili bu eleştirisi için Bkz. O. Hançerlioğlu : a.g.e., s. 174.

da, zamanla, "meseleyi fazla izam ettiği"⁹² ortaya çıkmasına rağmen etkileri ve yarattığı yankılar itibarıyla nüfus konusunda bir "klâsik" değerinde kabul edilebilir⁹³.

Nitekim, Fromont, Malthus teorisinin, bütün İngiliz Klâsik ekolünce benimsendiğini, Fransız Klâsiklerinin de bu etkinin dışında kalmadıklarını kaydetmektedir⁹⁴. Klâsikler, (Ricardo, Stuart Mill⁹⁵, Say ... v.b.) nüfus miktarındaki artışın işgücü arzını arttıracığını, — ve tarımsal üretime elverişli toprakların miktarı ve üretim kudret sınırlı olduğundan — artan nüfusu besleyebilmek için daima daha az verimli topraklarda başvurulacağını, bunun ise üretim maliyetlerini yükselteceğini ileri sürmüşlerdir⁹⁶. Örneğin, J. B. Say, Malthus'un "az nüfus" doğrultusundaki görüşünü "insanları çocuk yapmaktansa, tasarruf yapmaya teşvik etmek gerekir, en zengin ülkelerde dahi, nüfusun bir kısmı, her yıl, açlıktan yok olmakta" ifadeleri ile benimser⁹⁷.

Malthus'un görüşlerini bazı yanlılarından arındırarak zamanımıza kadar savunan diğer bir akım ise 19 cu yüzyıl ortalarında

92) K. Gürtan : a.g.e., s. 13.

93) Malthus'u Demografinin "büyük klâsığı" olarak tanımlayan D. Villey'dir. **Bkz. Villey : a.g.e., s. 113 - 116.**

94) Fromont : a.g.e., s. 15.

95) Stuart Mill, Malthus'un görüşlerini genellikle benimsemekle birlikte, bazı müelliflerce nüfus konusuna ilişkin görüş ve önerileri ile, "dengeli - istikrarlı" nüfus taraftarları, hatta, "optimal nüfus teorisi" kurucuları arasında da sayılmaktadır (Bkz. D. Villey : *Leçons de Demographie*, Vol. I, s. 90 - 91 ve 97 ve sonrası).

96) H. Cillov : a.g.e., s. 24. Müellif, ayrıca, klâsiklerin, "fazla nüfusun" yaratacağı sonuçlar bakımından Malthus'a katılmakla birlikte, sorunun müdahale gerektirmeksizin, iş gücü, arz ve talebine bağlı olarak kendiliğinden çözümleneceğini savunduklarını belirtmektedir. Şöyle ki, ücret düzeyi yüksek olduğunda, iş gücü arzı artacak, başka bir deyimle, doğumlar özendirilmiş olacaktır. İş gücü arzı talep hacmini karşıladığında, ücret normal düzeye inecek ve bu iniş (düşüş) iş gücü arzı (ve dolayısı ile doğumlar)'nın azalması sonucunu kendiliğinden doğuracaktır (**Bkz. a.g.e., s. 25 - 26**).

97) R. Gonnard : *Histoire des Doctrines de Population*, Paris 1923, s. 302.

başlayan⁹⁸ “Yeni Malthuscu’luk - (Le Néo - Malthusionisme)” akımıdır.

Yeni Malthus’cu akımın, Malthus’dan ayrıldığı en önemli nokta, nüfus artışını engelleyici tedbirlerin tercihi konusu olmuştur. Daha evvel belirtildiği gibi, Malthus, nüfus artışını yavaşlatmak hususunda, asıl çareyi gebeliği engelleyici, ya da doğum kontrolüne ilişkin tedbirlerde değil, insanın, hiç evlenmemek, ileri yaşlarda evlenmek, ya da evliliğini cinsel ilişkilerden kaçınarak sürdürmek ... gibi iradî tedbirlerinde görüyordu. Gebeliği engelleyici tedbirlerin ya da doğum kontrolünün Malthus tarafından reddedilişi bunların hem, sun’î metodlar olarak, ahlâk ve dine uygun olmadıkları, hem de evli çiftlerin sadece arzuları ile çocuk sayısını sınırlayabilmelerinin insan neslinin tembelleşmelerine yol açacağı inancından doğmaktadır. Oysa, örneğin bir erkeğin ailesini geçindirecek refah seviyesine ulaşmaya kadar evlenmemesi halinde, bu özlemle erkekte çalışma şevk ve gayreti artacaktır. İşte, Yeni Malthus’cu akım, Malthus’un nüfus artışının engellenmesi yöntemlerine ilişkin bu yanlışlarını düzelten, — insanlarda patolojik dengelessizlikler yaratabilecek — geç evlenme ya da evlilik esasında uzun perhizler yapma zorunluluğu yerine doğum kontrolü ve gebeliğin önlenmesine ilişkin modern ilmin tavsiye edeceği tedbirleri⁹⁹ ikame eden bir akım olarak başlamış ve gelişmiştir.

Zamanımızda ise, “az nüfus”; ekonomik açıdan, özellikle az gelişmiş ülkelerde, gelirle yatırım arasındaki ilişkilerin nüfusun artış oranından bağımsız olmadığı, hızlı nüfus artışının tüketim ihtiyaçları artışına yol açtığı¹⁰⁰, genişleyen bu tüketim ihtiyaçlarının devamlı bir sermaye kıtlığı çeken gelişmemiş ülkelerde yatırım

98) Bkz. R. Yüceuluğ : a.g.e., s. 7.

99) Doğum sayısının pratik yoldan tahdidi amacı ile, hamileliğe karşı tedbirler ihtiva eden kitapların yayınlanması ile belirginleşen bu akımın başlangıcını R. Yüceuluğ, Dr. C. Knowdon’un “Fruit of Philosophy” eserinin 1877’de yayınlanmasına ve aynı tarihte D. Drysdale’in İngiltere’de bu görüşleri yaymak için kurduğu derneğe bağlamaktadır. (Bkz. R. Yüceuluğ : a.g.e., s.7).

100) Prof. Cillov, ayrıca hızlı nüfus artışın küçük yaşlardaki insan sayısını çoğaltması bakımından tüketim ihtiyaçlarının büyümesinde, örneğin göçlere oranla daha etkin olduğunu belirtmektedir Bkz. H. Cillov : Türkiye Ekonomisi, İst. 1972, s. 44).

harcamalarının daralmasına (ve bu harcamalar içinde demografik yatırımların payının diğer yatırımlar aleyhine de genişlemesine) sebep olduğu; sermaye teçhizatı sınırlı iken nüfusun ve dolayısı ile işgücünün genişlemesi ile işçi başına produktivitenin düştüğü; nihayet, beslenme, sağlık ve eğitim hizmetlerinin yetersiz kalmaları sonucu çocuk ölümleri, ve nüfusun eğitim seviyesinin olumsuz yönlerde geliştiği ... v.b. gerekçelerle savunulmaktadır¹⁰¹. Kısaca, “bir ülkede nüfus ne kadar hızlı artarsa, orada yaşayanların refaha ulaşması o derece güç”¹⁰² telâkki edilmektedir.

Bu görüşlerin doğrultusunda, “fazla nüfus” un önlenmesi amacı ile, doğum kontrolü ve gebeliğin önlenmesi tedbirleri de çağımızda önem kazanmıştır. Her ne kadar “nüfus kontrolü” tanımına giren çocuk katliamı modern toplumların ahlâkî ve hukukî açılarından reddettiği bir davranışsa da, doğum kontrolüne ilişkin tedbirlerden düşük, zamanımızda da geniş uygulama alanı bulmaktadır. Örneğin, 1930’larda, Almanya’da düşük sayısı doğan çocuk sayısına eşit iken Naziler devrinde bu eşitliğin düşükler lehine bozulduğu, yani düşürülen çocuk sayısının doğan çocuk sayısını aştığı tahmin edilmektedir¹⁰³. Yine, Japonya’da, genel doğum oranının 10 - 15 yıl zarfında yarı yarıya ($\frac{\%}{100}$ 33’den $\% 17$ e) düşmesi büyük çapta, çocuk düşürme konusunda serbestiye gidilmesi ile izah edilmektedir¹⁰⁴. Ancak, yukarıda özetlemeye çalıştığımız görüşler doğrultusunda, nüfus artışı sınırlamayı amaçlayan ve “Aile Plânlaması” adı ile anılan politikanın araçlarını “gebeli önleyici” yani doğum öncesi tedbirler teşkil etmekte ve “fertlerin istedikleri sayıda ve istedikleri zaman çocuk sahibi olmaları” ilkesi doğrultusunda, bu sınırlama cebri nitelikte olmamaktadır.

IV

Nihayet, ulaştıkları sonuçlar ve önerdikleri çözüm yolları itibarıyla “az nüfus” doğrultusundaki görüşlerden pek farklılık göster-

101) Bkz. K. Gürtan : Türkiye’de Nüfus Problemi ve İktisadî Kalkınma İle İlgisi, İst. 1966, s. 206 ve H. Cillov : a.g.e., s. 44-45.

102) H. Cillov : a.g.e., s. 45.

103) Bkz. R. Yüceuluğ : a.g.e., s. 2.

104) K. Gürtan : Demografik Analiz Metodları, İst. 1969, s. 22 - 23.

memekle birlikte, hareket noktaları ve gerekçeleri açılarından ayrı bir başlık altında incelenmeyi gerektirecek önem ve özellikleri haiz görülen “dengeli - istikrarlı nüfus taraflısı (stationnariste)”¹⁰⁵ görüşlere de kısaca değinelim.

Konuya, daha çok siyasal - askerî açıdan eğilen, giderek ekonomik alanda da etkilerini hissettirebilen bu görüşlerin başlangıcını M.Ö. 500 yıllarına kadar götürmek mümkündür. Daha bu çağlarda, Konfıçyüs Çininde, bazı düşünürlerin (ve bu arada Konfıçyüs'ün) “nüfus” ile “arazi” arasında bir denge mevcut olduğu, bu dengenin bozulması (örneğin, nüfus sabit kaldığı halde, tarımsal ürün veriminde noksanlık bulunması) halinde, yoksulluğun doğacağı görüşünde birleştiklerini görüyoruz¹⁰⁶. Ancak, belirli gözlemlerin ifadesinden öte bir değer taşımayan bu görüşleri, “dengeli nüfus” akımının başlangıcı olarak saymak pek yerinde olmayacaktır. Bu akımın başlangıcını, Eski Yunan felsefesi, ve özellikle Aristo ve Eflâtun teşkil etmektedirler¹⁰⁷. Bu dönemde, hemen bütün filozofların, dengeli bir nüfus tespit edilmesi gereğinde birleştikleri ve bu dengenin, özellikle, Cité’de siyasal düzen ve istikrar açısından şart sayıldığını müşahade ediyoruz¹⁰⁸. Felsefi temelinde, Eski Yunan düşünncesinin “uyum” ve “denge” kavramlarına atfettiği önem yatan bu görüşler, “dengeli nüfus” u, siyasal açıdan, bir düzen ve istikrar unsuru olarak gördükleri gibi, soruna giderek ekonomik bir yaklaşımla da eğilmiş ve dar Yunan topraklarında, küçük sahil ovalarına sıkışmış Cité halkı nüfusundaki bir artışın “nüfus” - “arazi” dengesini olumsuz yönde etkileyeceğini ve yoksulluk, açlığa yol açacağını “fazla nüfus” un ekonomik sakıncası olarak belirtmişlerdir¹⁰⁹. Dengesizliğin, sadece nüfusun araziye nispetle “fazla” olması değil, arazinin besleyebileceği miktardan daha “az” olması şeklinde de tezahür edebileceğinin gözden kaçırılmadığını ve her iki durumun ekonomi üzerindeki olumsuz sonuçlarına işaret edilerek, çözüm yolları arandığını da görüyoruz. Örneğin, — sorunu Aristoya naza-

105) Bkz. D. Villey : a.g.e., s. 80 ve 89.

106) H Cillov : Nüfus İstatistikleri ve Demografinin Genel Esasları, İst. 1960, s. 16.

107) Villey : a.g.e., s. 90 - 91.

108) Fromont : a.g.e., s. 11.

109) R. Gonnard : a.g.e., s. 40 - 41.

ian daha sistematik bir biçimde ele alarak inceleyen —¹¹⁰ Eflâton, “fazla nüfus halinde sömürgecilik yolunu öğütlemekte, nüfusun araziye oranla yetersiz bir düzeyde kalması halinde, ise, bu noksanlığı göç olarak telâfi etmeyi önermektedir”¹¹¹. Yine, “nüfusun hastalık ve savaşlar sonucu azalması, ya da doğum seviyesinin yükselmesi ile artış eğilimi göstermesi halinde devletin dengeyi sağlamak yolunda müdahale etmesi gerektiği”¹¹² Eflâton’un ifadeleridir. Öngörülen müdahale araçları arasında, evliliğin sınırlandırılması, çocuk katliamı gibi “az nüfus” taraflısı görüşlerce benimsenen “nüfus kontrolü” nün radikal tedbirleri de mevcuttur.

Dengeli nüfusun askerî açıdan da, bazı müelliflerce benimsendiğini görüyoruz. İnsan gücü itibarıyla zayıf bir ordunun, diğer ülkelerin saldırı cesaretlerini arttıracakını; buna karşılık kalabalık bir ordudan güç alan devletin de aynı saldırı eğilim ve cesaretini diğer ülkelere karşı duyacağı; bu nedenle de — uluslararası barış açısından — askerî gücün aslî unsurunu teşkil eden nüfus’un dengeli bir seviyede kalması gerektiği ... şeklindeki görüşlere özellikle 18 ci yüzyılda rastlanmaktadır¹¹³. Örneğin, Rousseau, “ister araziye oranla az nüfusun gerektireceği savunma, ister arazinin besleyemeyeceği kadar fazla bir nüfusun sebep olacağı saldırı söz konusu olsun, arazi - nüfus dengesizliğinin daima savaşlara yol açacağı”¹¹⁴ ileri sürmekte idi.

Fakat, “dengeli nüfus” un asıl önemli ele almış şekli, — ileride temel teşkil edeceği Optimum Nüfus Teorisi açısından — ekonomik yaklaşımdır. Yunan felsefesi bir kenara bırakılırsa, soruna bu yaklaşım itibarıyla eğilen ilk düşünür Stuart Mill’dir, denilebilir¹¹⁵. Böylece, “her ülke için belirlenen şartlar altında elde edilebilecek en yüksek yaşama seviyesine tekabül eden bir nüfus hacminin

110) Bkz. H. Cillov : a.g.e., s. 17.

111) H. Cillov : a.g.e., s. 16 - 17.

112) R. Gonnard : a.g.e., s. 41. Eflâton’un ayrıca, nüfusun “kalitesi” üzerinde de durduğu, çocuk katliamı ... v.b. tedbirleri bu yönde, yâni nüfusun seleksiyona tâbi tutabilmek yolunda araçlar olarak benimsediği de söylenebilir (Bkz. Villey : a.g.e., s. 91).

113) Fromont : a.g.e., s. 14.

114) “Contrat Social” dan nakleden R. Gonnard : a.g.e., s. 184.

115) D. Villey : a.g.e., s. 91.

varlığı"¹¹⁶ şeklindeki, — optimum nüfus teorisine temel teşkil edecek — görüşlerin tohumları “dengeli nüfus” taraftarlarınca atılmış olmaktadır.

Siyasal, askerî ... v.b. açılar yanında ve özellikle ekonomik açıdan, kaynaklar ve nüfus arasında bir dengenin gereğine işaret eden “stationnariste” görüş doğrultusunda gelişen ve özellikle II ci Dünya Savaşı sonrasında önem kazanan “Optimal Nüfus Teorisi” ne de burada ve sadece ana hatları ile değinelim¹¹⁷. Teori, “optimum nüfus” kavramını, “muayyen bir gayeyi en tatminkâr şekilde gerçekleştirebilecek nüfus miktarı”¹¹⁸ olarak tanımlamakta, mesele ekonomi açısından ele alındığında, bu “gaye” kişi başına Millî Gelirin maksimize edilmesi; optimum nüfus ise, — kaynaklar ve teknoloji sabitken — bu maksimizasyonu sağlayacak nüfus hacmi¹¹⁹ olmaktadır. Başka bir deyişle, Optimum Nüfus Teorisi, beşerî kaynaklar (emek ve müteşebbis) ile maddî kaynaklar (sermaye ve tabii kaynaklar) arasında üretimi (geliri) maksimum kılabilen bir denge seviyesinin aranılması ile ortaya çıkmış ve gelişmenin azamiye ulaştığı noktadaki nüfus, ekonomik açıdan “optimum nüfus” olarak telâkki edilmiştir¹²⁰.

Muayyen şartlar altında nüfus hacmi ile nüfus başına Millî Gelir arasındaki böyle bir fonksiyonel ilişkinin formül olarak tespiti, hiç kuşkusuz hayati bir öneme sahip olacaktır¹²¹. Ancak, optimum nüfusun bu anlamda tespiti, bugüne kadar mümkün olamamış¹²²; ayrıca “optimum nüfus hacmi” nin statik bir mahiyet arzemesi, oysa sabit varsayılan çeşitli faktörlerin zaman içinde ve

116) M. Kemâl Yurtçugil: Optimum Nüfus, Ak İktisat Ansiklopedisi, Cilt II, s. 727.

117) Optimum Nüfus Teorisi konusunda, çalışmamıza temel teşkil eden hemen bütün kaynaklar yanında, özellikle **L. Bouquet'** nin **L'Optimum de Population** (Paris 1956) eserini zikretmek gerekir.

118) K. Gürtan: a.g.e., s. 15.

119) Ö. C. Sarç: Nüfus Teorileri, Ak İktisat Ansiklopedisi, Cilt II, s. 727.

120) S. Zaim: a.g.e., s. 45 - 46.

121) K. Gürtan: a.g.e., s. 16.

122) Ö. C. Sarç: a.g.e., s. 719.

ülkeler itibariyle büyük değişimler göstermesi²²³; nihayet ekonomik açıdan olduğu gibi, örneğin askerî açıdan da ve ilkinden farklı, bir diğer optimum nüfus hacminin mevcut olabileceği gerçeği ...; ortaya atıldığında büyük yankılar uyandıran bu teorinin giderek değerini yitirmesi sonucunu doğuran faktörler olmuşlardır.

---

123) K. Gürtan : a.g.e., s. 17 - 18.